

Cadeautje van het schoolbestuur in 1817

Recent vond ik tussen oude kranten en boeken een onooglijk boekje. Bij nadere inspectie bleek het een voor Hilversum en zeker voor onze vereniging uniek boekwerk te zijn. Het was volgens de opdracht door het schoolbestuur, ondertekend door Albertus Perk, in 1817 cadeau gedaan aan een leerlinge van de Hilversumse lagere school. Veel redenen dus om onderzoek te doen naar het boekje, de ontvangster en de gever.

Het boekje

Het draagt de volledige titel *De Kinderen aan hunne zwakke zijde, of tafereelen van kinderlijke ondeugden, fouten en gebreken, met aanwijzing van derzelver gevolgen, en hoe die te*

INEKE DE RONDE

De inscriptie:

Eere prijs, geschonken

aan Lammertje Gründel

voor betoonde vlijt

na gehouden examen den 3den

Octob. 1817.

Vanwege het plaatselijk school-

bestuur

A. Perk

voorkomen of te verbeteren. Ten overvloede vermeldt het titelblad nog *Een boek voor de jeugd en derzelver opvoeders*. De auteur, W. Goede, was *Christen-Leeraar en Schoolopziener*.

Hij was schoolopziener sinds de Wet op het Lager Onderwijs van 15-6-1801.¹ Na de omwenteling in 1795 werden op allerlei terreinen wetten uitgevaardigd. De schoolwet uit 1801 gaf niet alleen richtlijnen voor een voldoende aantal scholen per gemeente en regels voor openbare en bijzondere scholen, maar ook voor centralistisch toezicht: de schoolopzieners. In eerste instantie waren er acht schoolopzieners, een voor elk departement (vroeger provincie). Dat aantal werd al snel uitgebreid naar 35.

W. Goede, de schoolopziener van Zuid-Holland, liet in 1805 in Leiden het opvoedkundig boekje uitgeven. In 64 hoofdstukken worden door hem vele ondeugden van kinderen aan de kaak gesteld. De kinderen kwamen vaak zelf tot inzicht, maar veelal was hiervoor een opvoedkundig gesprek of zelfs een harde hand noodzakelijk. Zo kwam Grietje, het kind met gemaakte houdingen, zelf tot inzicht toen haar leeftijdsgenootjes haar vergeleken met de apen die ze net als zij zagen springen en kwam kleinzerige Santje, wier *huilende toon overeen kwam met het gemiaauw der katten*, tot inkeer toen ze zag hoe jongens kleiner dan zij niet huilden als zij zich ernstig bekeerden. Bij vloekende Kasper was een vermanende preek van zijn vader voldoende en onbarmhartige Klaas stelde zijn houding bij na een bezoek met zijn vader aan een arme familie aan wie hij een boterham en warme kleren had geweigerd. Hardhandig was de leerschool die de *wreedardige* Willem kreeg nadat hij een eend had vastgebonden en opgejaagd. Zijn moeder gaf hem dezelfde behandeling. Heerszuchtige Egbert stelde zijn gedrag pas bij toen hij uiteindelijk onder soldaten terecht kwam. De ultieme straf voor slecht gedrag lijkt te zijn dat een hardleers kind uiteindelijk ging zwerven. Een aantal verhaaltjes eindigt met deze waarschuwing.

Ondanks het gedateerd taalgebruik is het een lezenswaardig en vermakelijk boekje. Het geeft een idee van de leefomstandigheden 200 jaar geleden. Zo veraste het mij dat sommige kinderen toen al zakgeld kregen.

De ontvangst van het boekje

Lammertje Gröndel (de opdracht vermeldt abusievelijk Gröndel) was geboren op 19 augustus 1804 en was 13 jaar toen ze het boekje kreeg. Volgens de opdracht kreeg ze het vanwege betoonde vlijt. We weten niet of ze vlijtiger was dan haar medescholieren en evenmin of zij de enige was die een prijs kreeg. Wel valt aan de hand van het bevolkingsregister iets meer over haar aan de weet te komen.

Haar vader, Jan Herman Gröndel, was in 1777 in Amsterdam geboren en haar moeder, Marretje Das, drie jaar later in Hilversum. Over de vader heb ik verder geen gegevens, behalve dat zijn beroep banketbakker was. Van moederszijde is meer te achterhalen. Marretje Das was een dochter van fabrikier Willem Das en Lammertje Hoogland.

Opvallend in de familie Das is het aantal malen dat een broer en zus trouwden

De familie van Lammertje Das

Jacob Das (1703-1774) 7 volwassen geworden kinderen. Hiervan genoemd in tekst:

- Trijntje (x Leendert Blanke)
- Rijk (x Willempje Blanke)
- Marretje (x Harmen Hoogland)
- Willem (1753-1823) x Lammertje Hoogland 11 kinderen, 5 volwassen geworden:
  - Jacob (1776-1850) 7 kinderen
  - Tijmetje (1778-1861) ongehuwd
  - Marretje (1780-1834) x Jan Herman Gröndel (1777-1853) 7 kinderen
    - **Lammertje** (1803-1861) ongehuwd
    - Dorothea (1807-1854) ongehuwd
  - Nicolaas (1781-1813) x Anna Clara Gröndel naar A'dam, zeker 1 kind
  - Trijntje (1794-1854) ongehuwd

met een andere broer en zus. Zo werden Trijntje en Rijk, halfzus en broer van Willem, vrijwel tegelijk in de echt verbonden met broer en zus Blanke en Willem zelf en zijn zus Marretje op dezelfde dag met broer en zus Hoogland.

Twee kinderen van Willem, Marretje en Nicolaas, trouwden in 1803 kort na elkaar met broer en zus Gröndel. In beide gevallen was de bruid hoogzwanger. Of dat in die tijd als grote schande werd ervaren is onbekend, maar het zal vast niet met gejuich zijn begroet.

Nicolaas vertrok met vrouw en kind naar Amsterdam, Marretje bleef in Hilversum.

Een ander aspect dat opvalt bij de familie Das is de kindersterfte, al kwam dat op grote schaal voor. Bij Willem Das en zijn broers heb ik op 32 geboortes 17 jonggestorvenen geteld. Soms was dat binnen enkele dagen, maar vaak waren de kinderen al een paar jaar oud.

Ook de volgende generatie kreeg veelvuldig te maken met kindersterfte. Van de zeven kinderen van Jacob, de oudste zoon van Willem en Lammertje, overleden er drie als baby. De overigen werden respectievelijk 8, 18, 21 en 32 jaar oud door hun ouders begraven.

Marretje Das en Jan Herman Gröndel trouwden op 15 maart 1803. Het dochtertje, dat nog geen twee maanden later werd geboren, werd al na 10 dagen begraven. Lammertje, vernoemd naar haar grootmoeder die haar ook ten doop hield, was het tweede kind en na haar kwamen nog zes kinderen. Hiervan werd alleen Dorothea Katharina (1807) volwassen.

Lammertje groeide met haar zus op aan de Kerkbrink in een winkel- woonhuis, waar de banketbakkerswinkel van haar vader gevestigd was. Veel later kwam op deze plek het veilinghuis Van Spengen. Twee huizen verder, op de hoek van de Zon en Maanstraat, was de bakkerswinkel van Rijk Das, vernoemd naar zijn grootvader, gevestigd. Deze bakkerij is jarenlang een begrip geweest in Hilversum.

Lammertje ging naar de lagere school aan de Kerkbrink en hoefde dus alleen de straat over te steken. Ze zal ongetwijfeld erg verrast zijn geweest dat ze een ca-

De lagere school op de Kerkbrink rond 1892.
(coll. Museum Hilversum)

deutje kreeg van het schoolbestuur. Dat was net ingesteld en het lijkt aannemelijk dat zij ook de eerste was, die een dergelijke gift mocht ontvangen.

Gezien de staat van het boekje heeft ze het vermoedelijk wel gelezen. Ze zal zeker belangstelling hebben gehad voor het verhaal over haar naamgenoot Lammert, al houdt daarmee de parallel op. Deze wispelturige jongen kon geen kwartier hetzelfde doen en geen kind wilde meer met hem van doen hebben. Bij de beroepskeuze ging het idem dito met als gevolg dat hij over de wereld rondzwierf van de ene naar de andere plaats.

Zeker dat laatste zat er voor Lammertje niet in, want ondanks de betoonde vlijt was verder leren of iets van de wereld zien in die tijd geen optie. Bij haar overlijden was haar beroep winkelierster en woonde ze nog in hetzelfde huis. Vermoedelijk is ze, evenals haar zus, direct na de lagere school in de zaak van haar vader gaan werken. Ze bleef vrijgezel.

Na het overlijden van haar moeder in 1834 (op hetzelfde tijdstip als haar neef Jacob Das, de vader van de bakker) hertrouwde haar vader met Aaltje Zeldenrijk, die vijf jaar ouder was dan Lammertje. Het eerste kind werd levenloos geboren en haar halfbroertje Jan Harmen werd slechts vier jaar. In 1846 overleed haar stiefmoeder, zeven jaar later haar vader en het jaar daarna haar zus, die evenmin trouwde. Lammertje zelf overleed op 11 december 1861. Hoewel haar naam in de inventarislijst van Gedenkt te Sterven niet voorkomt, zal ze daar wel begraven zijn. Haar leven, van de wieg tot het graf, lijkt zich wel in een heel kleine actieradius te hebben afgespeeld.

In het middelste pand woonde Lammertje Gröndel. In haar jeugd had het nummer 437, in 1850 werd dat G428 en in 1884 Kerkbrink 23. Links van het huis is een deel van de Spijkerpandjes te zien, rechts het huis van boekhandelaar Heek. Rond 1870 kwam op nummer 23 de manufacturenzaak van Van Woudenberg. Deze liet het oude huis slopen er een groot winkelpand bouwen. Later was hier Gerzon gevestigd en tot de sloop veilinghuis Van Spengen. De foto is gedateerd 1894. (coll. Museum Hilversum)

De geveer

Het voor Hilversum verreweg belangrijkste aspect aan dit boekje is de geveer. Het boekje werd op 3 oktober 1817 door het plaatselijk schoolbestuur geschonken. De ondertekening is van de vermoedelijke voorzitter van het bestuur, Albertus Perk, naamgever van onze historische kring.

De schoolopziener voor het rayon waar Hilversum onder viel was J. Teissèdre l'Ange. Hij was sinds 1801 in die functie en maakte zich sterk voor de instelling van plaatselijk Toeversigt. In 1807 vroeg hij in een brief aan het gemeentebestuur van Hilversum om een dergelijke instantie in te stellen en noemde daarbij de namen van Frederik Ham en B. van der Linden. Ham was de plaatselijke dominee en Bernardus van der Linden de rooms-katholieke priester en pastoor. Of het de heren gelukt is om de commissie van de grond te krijgen, is onbekend. Op zijn minst ontbrak de continuïteit, want dominee Ham overleed in 1810 en pastoor Van der Linden in 1815.

Het archief bevat een tweede brief, gedateerd 11 juli 1817. Daarin vroeg de schoolopziener aan de schout van Hilversum om het Plaatselijk Toeverzigt op te dragen aan de heren Straalman, Vermasen en secretaris Perk. Hij verwees naar het onderhoud dat hij met laatstgenoemde hierover had gehad.

Bij de genoemde namen van de commissieleden van het eerste uur, gaat het bij eerstgenoemde vermoedelijk om baron Straalman van Trompenburg. In Hilversum komt de naam Straalman in die tijd niet voor. Over Vermasen is niets bekend, maar over de laatstgenoemde des te meer.

Albertus Perk als jongeman, getekend door zijn neef en vriend Jan van Ravenswaay. (coll. Museum Hilversum)

Albertus Perk was toen 22 jaar en, na een jaar als klerk in Den Haag gewerkt te hebben, net begonnen als klerk bij zijn vader, notaris Jan Perk. Op zich is het redelijk uitzonderlijk dat een zo jonge en ongetrouwde man zich bezig ging houden met het schooltoezicht. Maar voor Albertus Perk, die zijn schooltijd had doorgebracht op het Amsterdamse instituut van zijn oom, de pedagoog Cornelis Perk, was het misschien wel vanzelfsprekend. Bij zijn oom had hij het belang van goed onderwijs ingezien en als net aangestelde secretaris van de gemeente Hilversum was het voor hem mogelijk om ook in de schoolcommissie een rol te gaan spelen.

Uit de datering van de opdracht in het boekje blijkt dat al snel aan het verzoek tot oprichting van de schoolcommissie gehoor is gegeven. De uitreiking van het boekje lijkt een van de eerste wapenfeiten van het bestuur te zijn geweest. Vermoedelijk kende Albertus Perk het werkje via zijn oom.

De taken van de commissie waren: regulier bezoek aan de school (later scholen), toezicht op het onderwijzend personeel, de kwaliteit van de scholen en de examens. Zij rapporteerde hierover aan de gemeente en de schoolopziener. De laatste maakte in zijn verslagen regelmatig melding van deze plaatselijke instantie.³ Zoals bij alle functies die Albertus Perk bekleedde, heeft hij heel lang deel uitgemaakt van de commissie. Meestal legde hij pas een functie neer door gebeurtenissen van buitenaf, zoals richtlijnen van de overheid of opheffing van een instantie.

Het dorpsarchief bevat weinig gegevens over de (wijziging in de) samenstelling van de commissie. In 1857 kwam er een nieuwe schoolwet, die de benoeming van een plaatselijke schoolcommissie voorschreef. De leden van de bestaande commissie waren op dat moment de heren Janssens, Perk, Doets, Van der Heijden en Bijlard. Zij kregen eervol ontslag, maar werden meteen weer benoemd in de nieuwe commissie. Alleen Janssens zag af van herbenoeming. In zijn plaats trad dr. Van Hengel toe. Pas in 1878 diende Albertus Perk, samen met de andere leden van de commissie, ontslag in. Ze vonden, mede door de hoge leeftijd van een aantal van hen, dat nieuw toezicht noodzakelijk was en pleitten tevens voor een aanstelling voor bepaalde tijd. Aan deze verzoeken werd gehoor gegeven. Perk was inmiddels 83 jaar en had 61 jaar deel uitgemaakt van de commissie.

Noten

1. *De Wet op het Lager Onderwijs*, inleiding S. Blaupot ten Cate en A. Moens, 1879.
2. SAGV, Gemeentebestuur Hilversum, inv.nr. 171.
3. Provinciaal Archief Haarlem, o.a. Rapporten Schoolinspectie 1830-1857. Zie over kostscholen ook: I. de Ronde, 'Kostdiscipelen', in: *Onderwijs in Hilversum* (Verloren 2005), p. 19-30.